

DOĞRUDAN DIŞ YATIRIMLARIN YATIRIMCI ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Meriç SUBAŐI-ERTEKİN*

ÖZET

Uluslararası ekonomik ilişkilerde en karmaşık konulardan olan doğrudan dış yatırımlar, yatırım faaliyeti sırasında sermaye akımının yanı sıra teknoloji, yönetim bilgisi gibi diğer akımları da içerir. Yabancı bir ülkeye giriş yolu olan bu yatırımlar, genellikle çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır.

Doğrudan dış yatırımların yatırım yapılan ülkelerin ekonomileri üzerinde çeşitli yararları olmakla birlikte yatırımcılar kendi avantajları olmaksızın diğer ülkelere yarar sağlamak amacıyla yatırım yapmazlar. Bu çalışmada, yatırımcı ülke esas alınarak doğrudan dış yatırımların yatırımcı ülke ekonomisi üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Doğrudan dış yatırımlara belli bir gelişim aşamasından sonra karar verilmektedir. Bu kararda en etkili olan unsur ise kar beklentisidir. Bunun yanı sıra yatırım yapılacak ülkenin ekonomik ve politik istikrarı, yabancı sermayeye bakışı, ürünün piyasası gibi unsurlar da yatırım kararını etkilemektedir. Bu yatırımların yatırımcı ülke ekonomisi üzerindeki etkileri ise ödemeler dengesi, yatırımlar, istihdam ve rekabet gücü üzerinde görülmekte ve izlenen döneme göre değişmektedir.

ABSTRACT

Being one of topics very complicated in the international economic relations, the FDI contains various activities as the entrance of the technology and the management information's that we observe in addition to flux of the capital that occurs at the time of the investment activities.

Although the FDI contributes to the economy of countries invested, without having some considerable advantages, investors don't make an investment in the goal to make contributions in that

* Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

kind of countries planning for the development projects. In this paper, being taken in example the host (investor) country, are studied the direct effects of FDI on the host country.

The decision about FDI is taken after the evolution of certain phases. In this decision, the more efficient factor is the awaiting for earning profits. Therefore, the investment decisions are influenced by the factors as the politico-economic stability of the country to be invested, its approach toward the foreign capital and the market of the product. The effects of these investments on the economy of host country that are observed on the balance of payments, the investments, the employment and the strength of competition, have being changing according to the follow-up period.

GİRİŞ

Firmaların uluslararası ekonomik ilişkilerinde en karmaşık konulardan olan doğrudan dış yatırımlar, yatırım faaliyeti sırasında sermaye akımının yanı sıra teknoloji, yönetim bilgisi gibi diğer akımları da içermesiyle portföy yatırımlarından ayrılmakta ve yabancı bir ülkeye giriş yolu olarak kullanılmaktadır.

Doğrudan dış yatırımların yatırım yapılan ülke ekonomileri için çeşitli faydaları vardır. Gelişmiş ülkeler büyümelerini hızlandırmaya çalışırken gelişmekte olan ülkeler kalkınmalarını gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu da yatırım yapılan ülkeleri doğrudan dış yatırımları çekmek için çeşitli teşvik tedbirleri uygulamaya yöneltmektedir. Fakat yatırımcılar şüphesiz ki kendi avantajları olmaksızın diğer ülkelere fayda sağlamak amacıyla yatırım yapmazlar. İşte bu çalışmamızda doğrudan dış yatırımların yatırımcı ülke ekonomisi üzerindeki etkilerini çalışma konusu olarak seçmiş bulunuyoruz.

I. DOĞRUDAN DIŞ YATIRIM (DDY) KAVRAMI

DDY'lar konusunda çeşitli tanımlar yapılmıştır. IMF'nin 1977 yılında yaptığı ve büyük ölçüde kabul edilen bir tanıma göre, DDY'lar yatırımcının kendi ülkesi dışında faaliyet gösteren bir

kuruluşun işletmesinde etkin bir söz sahibi olmak ve sürekli bir çıkar sağlamak amacıyla yaptığı yatırımlardır¹.

Daha geniş bir tanıma göre ise DDY'lar bir şirketin üretimini ana merkezin bulunduğu ülke sınırları dışına yayarak yabancı ülkelerde yalnız ya da ortaklarla üretim tesisi kurması veya mevcut tesisleri satın alması ya da mevcut tesislerle birleşmesi şeklinde yapılan yatırımlardır. Burada yabancı ülkede edinilen şirkete yavru şirket (subsidiary), yabancı sermaye şirketi, tabi şirket veya şube denmektedir, DDY'ların en önemli özelliklerinden biri, bunların yalnızca tabi şirketin mülkiyetini kısmen veya tamamen ellerinde bulundurmamaları, aynı zamanda onun yönetimini de denetimleri altında bulundurmalarıdır. Yavru şirket genellikle, ana şirketin elinde bulunan teknoloji, ticari sırlar, yönetim bilgileri, ticaret unvanı ve öteki kolaylıklardan yararlanma ayrıcalığına sahiptir. Karşılığında ise, kazanılan karlar, kısmen veya tamamen ana şirkete kalır².

II. DDY'LARIN GELİŞİM AŞAMALARI

İç piyasada yeni bir ürünü üreten firma, malın üretim teknolojisinin yerleşmesi ve üretimin olgunlaşması sürecinden sonra yeni pazarlar elde etmek amacıyla uluslar arası piyasalara açılmanın ilk adımı olan ihracat faaliyetine girişecektir.

İhracat yapılırken ihracatçı ülkenin mevcut kapasitesinin kullanımı artacağından, üretimde birim başına sabit maliyetler azalacaktır. Diğer bir deyimle, ihracat yoluyla ihracatçı ülkede ölçek ekonomileri yaratılmış olacaktır³. Bununla birlikte, ihracat yoluyla dış piyasalara açılmanın bazı sakıncaları vardır. Satış sonrası bakım, onarım gibi hizmetlerde aksamalar olabilir; yerel ülkenin özelliklerine daha uygun üretim yapma olanaklarının araştırılması zor olacağından, müşteri memnuniyeti istenen düzeyde olmayabilir; dış ülkelere uygulanan ihracat kısıtlamaları ya da yüksek gümrük uygulamaları ihracatı zorlaştırabilir; bazen de ülkelerin kısıtlayıcı uygulamaları

¹ DeAnne JULIUS, *Global Companies and Public Policy*, Pinter Publisher, London, 1990, s.15.

² Halil SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat:Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları, İstanbul, 1998, s.711.

³ Peter J.BUCKLEY and Mark CASSON, "The Optimal Timing of A Foreign Direct Investment," *Economic Journal*, Vol.91, June 1981, s.80.

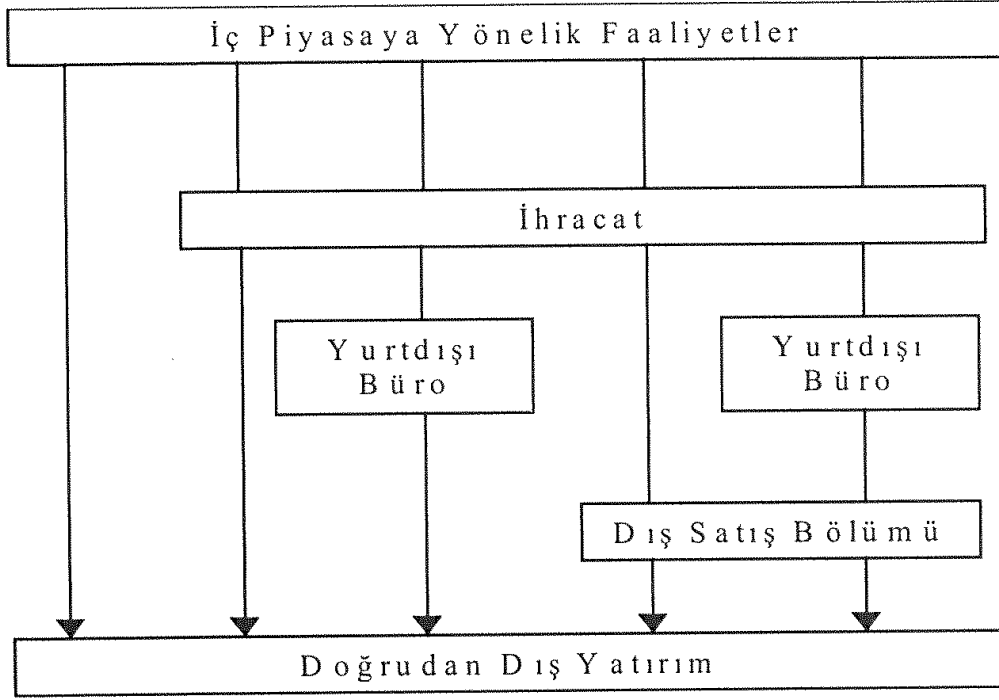
nedeniyle ihracat tamamen olanaksız hale gelebilir; bazı malların ihracatı, taşıma maliyetlerinin çok yüksek olması nedeniyle ekonomik olmayabilir⁴. İhracatın büyüyerek devam etmesi durumunda ise dış ülkelerde büro ve satış bölümleri şeklinde ara faaliyetlere girilir. Böylece çalışmanın sonucunda daha düşük taşıma ve tarife maliyetlerinden yararlanır. Ayrıca, bu yolla dış piyasalara giriş öğrenileceği gibi başarısız olan firmalar da DDY'ci olma aşamasına ulaşmadan geri çekileceklerdir.

İhracat ve ara faaliyetler sonucunda pazar araştırması, reklam ve diğer teşviklerle desteklenen sistemli bir ihracat programına yönelen, dış pazarlarda belli bir yer edinen ve ihracatı toplam satışların yüzde 10'una veya daha fazlasına ulaşan firmalar için son aşama DDY aşamasıdır⁵. Ancak, bu aşama için pazarlama maliyetlerine, piyasadaki talep koşullarına ve yatırım yapılan piyasanın büyüklüğüne göre en uygun geçiş zamanı seçilmelidir. Son derece karmaşık olan bu aşamada yönetim kararları da önemlidir. Şekil 1'de DDY'lerin gelişim aşamaları görülmektedir.

⁴ Nurhan AYDIN(1997) *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler (Joint Ventures)*, Anadolu Üniversitesi İİBF Yayını, Eskişehir, 1997, s.9.

⁵ Franklin R. ROOT, *International Trade and Investment: Theory, Policy, Enterprise*, South Western Publishing Co., England, 1973, s.505.

Sekil 1: DDY'ların gelişim aşamaları

Kaynak : P.J.Buckley, *The Multinational Enterprise: Theory and Applications*, The Macmillan Press, London, 1989, s.29.

III.DDY'LARIN YATIRIMCI ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

DDY'ların yatırımcı ülke üzerindeki etkileri olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Bu durum ise, yatırımların kısa ve uzun dönemde ele alınmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu etkiler, ödemeler dengesi, yatırımlar, istihdam, rekabet gücü üzerinde görülür.

A) ÖDEMELER DENGESİNE ETKİSİ

DDY'ların ödemeler dengesi üzerindeki toplam etkisi iki grupta incelenebilir. Bunlar, finansal akım etkisi ile ticari akım etkisidir⁶. Bu etkiler ayrıntılı olarak tablo 1'de görülmektedir.

⁶ ROOT, a.g.e.,s578.

Tablo 1: DDY'larm Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi.

<u>Etkiler</u>	<u>Borç</u>	<u>Alacak</u>
Finansal Akımlar		
Ülkenin yaptığı DDY'lar	X	
Yatırımcıların dış borçlanmaları		X
Dış borçlanmalar için faiz ödemeleri	X	
DDY'lardan elde edilen gelirler		X
Telif hakkı ve hizmetlerden elde edilen gelirler		X
Ticari Akımlar		
İhracatta artış		X
İhracatta azalış	X	
İthalat	X	

Kaynak: Root, a.g.e., s. 578.

1. Finansal Akım Etkisi

Finansal akım etkisinde, bir ülkenin yaptığı DDY'lar ülkeden sermaye çıkışına neden olabileceği gibi, yatırımcı ülke firmalarının bağlı şubelerinin elde ettiği gelirlerin yeniden yatırımlara dönüşmesi şeklinde de gerçekleştirilebilir. Sermaye çıkışı yatırımcı ülkenin ödemeler dengesine borç olarak kaydedilir⁷. İkinci durum ise yatırımcı ülkenin ödemeler bilançosunda gözükmeyiz.

Yatırımcılar yeni yatırımlarını finanse etmek için dış piyasalardan borç yoluna gidebilirler. Bu durum, yatırımcı ülkenin ödemeler bilançosunda uzun vadeli bir sermaye girişi olarak yer alır. Ancak, alınan dış borçlar için borç verenlere faiz ödendiğinde sermaye girişinin olumlu etkisi azalmış olur⁸.

DDY'lar sonucunda elde edilen gelir ülkeye geri döndüğünde ödemeler dengesini olumlu yönde etkiler. Ancak bu gelir, yatırımların geri dönüş oranına ve yurda geri dönecek kazançların payına bağlıdır. Aşağıda Tablo 2'de önemli bir yatırımcı ülke olan Amerikan DDY'larının geri dönüş oranı incelendiğinde Amerika'nın toplam işlemleri içinde önemli bir yere sahip olduğu gözlenmektedir.

⁷ Bo SODERSTEN, *International Economics*, The Macmillan Press Ltd., London, 1971, s.460.

⁸ ROOT, a.g.e., s.578.

Tablo 2: Amerika'nın DDY'lerinin Geri Dönüş (Oranı)

Yıllar	Amerikan DDY'ları (Milyon \$)	Amerikan DDY'larının Geliri (Milyon \$)	Amerikan DDY'larının Geri Dönüş Oranı(%)*
1982	228.304	24.828	
1983	274.342	27.260	11
1984	270.574	30.746	11,3
1985	386.352	28.778	9
1986	530.074	31.040	6,8
1987	590.246	40.028	7,1
1988	692.461	52.057	8,1
1989	832.460	53.929	7
1990	731.762	58.004	7,4
1991	827.537	52.087	6,7
1992	798.630	50.565	6,2
1993	1.027.547	59.381	6,5
1994	1.067.803	68.597	6,6
1995	1.307.155	87.448	7,3
1996	1.517.084	95.067	6,7
1997	1.793.680	100.703	6,1

* Piyasa değerine göre geri dönüş oranını elde etmek için, DDY'ların yılın başı ile sonundaki piyasa değeri alınarak ortalaması bulunur. Daha sonra DDY'ların geliri bu ortalama değere bölünerek bir oran elde edilir.

** Survey of Current Business'in çeşitli sayılarında yer alan verilerden derlenerek oluşturulmuştur.

DDY'lar sonucunda, telif hakkı ile ana şirketin bağlı şirkete sunduğu yönetim ve diğer hizmetlerden dolayı bir gelir elde edilir. Bu durum ödemeler dengesini olumlu yönde etkiler.

2. Ticari Akım Etkisi

DDY'ların yatırımcı ülkelerin ihracatına olumlu ya da olumsuz etki yapması koşullara bağlıdır. DDY'lar yoluyla yatırımcı ülke ile bağlı şirketleri arasında ticari ilişkiler kurulur. Yatırımcı ülkedeki ana şirket bağlı şirketlerine parça, hammadde veya tamamlanmış mallar sattığında ülkenin ticaret hacminde ve ihracatında bir artış sağlanmış olur. DDY yoluyla ülkeler daha iyi dağıtım ve pazarlama kanallarına

sahip olurlar. Bu durumda, ihracatı diğer şirketlere göre daha kolay ve etkili bir şekilde yapabilirler⁹.

DDY'ların yatırımcı ülkenin ihracatını olumsuz etkilediği görüşünü savunan iktisatçılar, DDD'ların ülkenin ihracatının yerini aldığı ileri sürmektedirler. Ancak yapılan çalışmalar, DDD'ların ihracatın yerini almadığını yatırımların daha önce ihracat yapılmayan alanlarda yapıldığını göstermiştir. Lipsey ve Weiss'in 1981 ve 1984'te Amerika için yaptıkları bir çalışmada Amerikan firmalarının dış ülkelerdeki üretimleriyle dünyaya ihracatları arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bunun nedeni ise, piyasaların rekabetinde DDD'ların önemli bir rol oynamasıdır. Ancak bu tür üretimde, üçüncü ülkelere ihracatın firma maliyetlerini arttırmaması gerekmektedir¹⁰.

Ayrıca DDD'ların bir kısmı ihracat artışı sağlamak amacıyla yapılır. Birçok ülkenin ithal kısıtlamaları uyguladığı da göz önüne alındığında yatırımcı ülkenin bu ülkelerde üretim yapması kaçınılmaz olmaktadır. İhracata yönelik DDD olarak adlandırılabilen bu tür yatırımlarda dış yatırımcı ürettiği sınai ürünün tümünü ihraç ederek satış hasılatını ülke dışında tutmaya çalışır¹¹.

DDY'ların net ihracat etkisi konusunda kesin bir şey söylenemez. Bunun için DDD'ların iki açıdan incelenmesi gerekir. DDD'lar yatırımcı ülkenin yatırım öncesinde gerçekleştirdiği ihracatın yerini aldığı DDD'ların ihracata net etkisi olumsuz olur. Ancak, DDD'lar önceden yabancı firmaların sahip olduğu bir üretimin yerine geçiyorsa bu durumda ihracata net etkisi olumlu olur. Ayrıca, net ihracat etkisi yatırımcı şirketlerin davranışlarına, gidiş nedenlerine ve yatırım fırsatlarını değerlendirme isteklerine de bağlıdır.

DDY'ların ticari etkisinin incelenmesinde ihracatın yanı sıra ithalat da önemlidir. Yatırımcı ülkeler bağlı şirketlerinden veya bağımsız şirketlerden ithalat yapabilirler. İthalatı bağlı şirketlerinden gerçekleştirdiklerinde, ürünleri daha ucuz alma imkanları

⁹ "Come Back Multinationals," *The Economist*, 26 November-2 December 1988, s.41.

¹⁰ M. BLOMSTROM, G. FORS and R. E. LIPSEY, "Foreign Direct Investment and Employment: Home Country Experience in the United States and Sweden," *The Economic Journal*, Vol.107, s.1789.

¹¹ Korkut BORATAV, "Avrupa Topluluğu Yabancı Sermaye ve Sanayileşme Üzerine," *Dış Ticaret Durum*, S.8, Ocak/Şubat 1988, s 41.

olabileceğinden üretim maliyetleri düşebilir. Ayrıca, ana şirket tarafından bağlı şirketlere parça ihraç edilip orada montajı yapıldıktan sonra tamamlanmış ürün olarak tekrar alınması durumunda ithalatla birlikte ihracat da gerçekleştirilmiş olur.

Böylece DDY'ların ödemeler dengesi üzerindeki net etkisi olumludur. Ancak bu etki, DDY'ların toplam sürecinin incelenmesi sonucunda elde edilir. Yatırım sürecini kısa ve uzun dönem olarak ayırırsak kısa dönemde DDY'ların ödemeler dengesi üzerindeki etkisi olumsuz olur. Kısa dönemde ödemeler bilançosunda sermaye çıkışı olarak yer alan DDY'lar ancak uzun dönemde kâr, hizmet ve ihracat geliri olarak geri dönecektir. Bu sürenin kaç yıl olacağı her ülkeye göre değişmekle birlikte genellikle 10 yıl olarak belirlenmektedir¹².

Aşağıda tablo 3'te Amerika'nın ana şirketlerinin bağlı şirketlerine olan ihracatı ve ithalatı yer almaktadır.*

Tablo 3: ABD'nin bağlı şirketleriyle olan ticareti (Milyon Dolar)

Yıllar	Bağlı şirketlere mal ihracatı			Bağlı şirketlerin mal ithalatı		
	Toplam	Amerikan ana şirketlerinin bağlı şirketlerine ihracatı	Ana şirketler dışındaki bağımsız kişilerin ihracatı	Toplam	Amerikan ana şirketlerine bağlı şirketlerin ithalatı	Ana şirket dışındaki bağımsız kişilere ithalatı
1983	54.468	45.107	9.361	48.328	41.551	6.777
1984	63.607	52.726	10.881	57.549	49.316	8.233
1985	66.510	57.567	8.943	60.301	51.751	8.551
1986	67.749	58.916	8.833	57.268	49.961	7.307
1987	74.907	65.248	9.659	65.542	55.867	9.675
1988	90.780	78.204	12.575	75.578	65.464	10.113
1990	100.232	88.375	11.858	88.641	75.251	13.389
1991	108.839	95.779	13.060	90.512	77.578	12.934
1992	115.538	100.737	14.801	95.843	82.260	12.583
1993	124.120	106.827	17.294	107.977	93.205	14.772
1994	153.468	132.694	20.774	122.364	107.203	15.161
1995	169.968	145.480	24.488	143.273	123.859	19.414

* US Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis (BEA), International Investment Division'dan elde edilen verilerden derlenerek oluşturulmuştur.

¹² KrishnaKUMAR ve Kee Young KIM "The Korean Manufacturing Multinationals," *Journal of International Business Studies*, Vol.15, Iss.1, Spring/Summer 1984, s. 57.

B) YATIRIMLARA ETKİSİ

Yatırımcı ülkelerin DDY'lara yönelmelerinin önemli nedenlerinden birisi de kendi ülkelerinde yatırım fırsatlarının az veya hiç olmamasıdır. Özellikle madencilik sektörü ile hizmet sektörü açısından yatırım fırsatları daha azdır. Bu durumda mevcut teknolojik koşullar ve giriş engelleri göz önüne alındığında yabancı piyasalara girerek orada rekabet edebilmenin en iyi yolu DDY'lar olmaktadır.

Yatırımcı ülkelerin kendi ülkelerinde yatırım fırsatları olmadığı için DDY'ları seçtiği göz ardı edildiğinde dış yatırımların ilk bakışta ülkenin yatırımlarını olumsuz etkilediği söylenebilir. Ancak yatırım fırsatlarının değerlendirilerek ülkenin genel rekabet durumunun iyileştirilmesi sonucunda yatırımcı ülke yüksek kârlar elde eder. Bu gelir, girişimciliğin gelişmesi için daha ileri tekniklerle üretim amacına yönelik yatırımlara dönüştürüldüğünde ise, yatırımcı ülkenin yatırımlarında ve büyüme hızında bir artış görülür. Ayrıca, DDY'lar yoluyla yatırımcı ülkede bulunmayan kaynakların sağlandığı da göz önüne alındığında, ülke gelişmesine katkısı daha fazla olur¹³.

C) İSTİHDAMA ETKİSİ

Amerika'da DDY'ların yatırımcı ülkeye etkileri konusundaki bir çalışmada, içsel veya dışsal finansman yoluyla ulaşılan sermaye kaynakları için yatırımcı ülke ile dış piyasalar arasındaki rekabet incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, dış yatırımların gelişmesiyle yatırımcı ülkede işgücü talebi ve buna bağlı olarak ücret düzeyi azalmıştır¹⁴. Brainard ve Riker'in 1997 yılındaki bir çalışmalarında da Amerika'nın bağlı şirketlerindeki istihdamın Amerikan ana şirketlerinin istihdamını ikame ettiği, düşük ücretli ülkelerde bu ikamenin daha fazla olduğu ve sonuçta firmaların bağlı şirketleriyle yatırımcı ülke ücretleri arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Bu tespitlerden DDY'ların yabancı ülke için önemli bir istihdam olanağı yarattığı söylenebilir. Fakat DDY'lardan elde edilen gelir ve tecrübe ülkedeki yatırımlara yöneldiğinde yatırımcı ülkenin istihdamında bir artış yaratabilir.

¹³John H.DUNNING " Foreign Direct Investment and Economic Development," *Multinational Business* , Iss.2, 1986, s.32.

¹⁴ BLOMSTROM, FORS and LIPSEY, a.g.e., s.1789.

Yatırımcı ülke dışarıda şube veya bağlı şirketini oluşturduğunda istihdam edeceği kişilerin bir kısmını ülkesinden götürebilir. Bu durumda yatırımcı ülkenin istihdamında doğrudan bir artış yaratılmış olur.

DDY'lar yoluyla yatırımcı ülkenin istihdamında en önemli artışı ise ticari akım yaratır. Yatırımcı ülkedeki ana şirketler ihracatlarının büyük bir kısmını bağlı şirketlerine ve şubelerine yapmaktadırlar. Bu durumda yurt dışındaki bağlı şirketlerin ve şubelerin sayısı arttıkça yatırımcı ülkenin ihracatında da bir artış olacaktır. Daha fazla ihracat için denetim artışı ise istihdamı arttıracaktır.

Ayrıca, yatırımcı ülke girişimcileri bağlı şirket ve şube aracılığıyla ülke dışında edindikleri tecrübeleri ülkelerinde kullandıklarından işgücünün kalitesi de gelişmiş olur¹⁵. Tablo 4'te 1990-1995 yıllarında yabancı şirketlerin ABD'de banka dışındaki bağlı şirketlerinin toplam ve imalat sektöründeki istihdamı yer almaktadır¹⁶.

¹⁵ OECD., *International Investment and Multinational Enterprises*. OECD, Paris, 1987, s.50.

¹⁶ Bu verilerden, yatırımcı ülkelere gelerek bu şirketlerde çalışanların sayısını ve yatırımcı ülkeye katkısını tespit etmek mümkün değildir. Bu yüzdeler içinde yer almaktadır.

Tablo 4: Yabancı şirketlerin banka dışındaki ABD bağlı şirketlerinde toplam ve imalat sektöründeki istihdamları (istihdam yüzdesi olarak)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Toplam istihdam:						
ABD						
İstihdam	4.734,5	4.871,9	4.715,4	4.765,6	4.840,5	4.928,3
(%)**	5,0	5,2	5,0	5,0	4,9	4,8
Arizona						
İstihdam	57,1	56,7	52,7	52,4	46,3	48,6
(%)**	4,5	4,5	4,1	3,9	3,2	3,1
İmalat sektöründeki						
İstihdam:						
ABD						
İstihdam	2.025,9	2.053,1	2.059,6	2.079,3	2.135,3	2.099,4
(%)***	10,5	11,0	11,2	11,4	11,5	11,2
Arizona						
İstihdam	12,1	12,0	11,4	11,1	12,7	13,8
(%)***	6,5	6,7	6,6	6,3	6,8	7,1

**Toplam özel endüstri istihdamının yüzdesi

*** Toplam imalat sektörü istihdamının yüzdesi

Kaynak: Bureau of Economic Analysis, U.S. Department of Commerce

Görüldüğü gibi, yabancı şirketler ABD'nin istihdamında belli bir yer almaktadırlar. İmalat sektöründeki payları ise daha fazladır.

D) REKABET GÜCÜNE ETKİSİ

Yatırımcı, DDY yoluyla gittiği ülkelerde ticari ilişkilere oranla bir rekabet gücü kazanmış olur. Ürün satılacak piyasaya yakın olunması sonucunda o ülkenin tüketicilerinin zevkleri, tüketim kültürleri öğrenilmiş olur. Ayrıca haberleşme, ulaşım ve rahat bağlantı kurma olanakları da göz önüne alındığında yatırımcı ülkenin rekabet gücü daha da artmış olur.

Günümüzde rekabetin ulusal boyutları aştığı ve uluslararası bir görünüm kazandığı görülmektedir. Bu nedenle firmalar yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla dünya piyasalarıyla bütünleşme yoluna gitmek zorundadırlar. Bu aşamada DDY'lar, işletmelerin bu gereksinimlerini giderecek önemli bir çözüm yolu olmaktadır.

İhraç pazarlarını kaybetmemek veya arttırmak amacıyla birbirleriyle rekabet halinde olan firmalara en büyük engel ülkelerin

ithalat kısıtlamaları ile getirilmektedir. Bu durumda DDY'lar, bu sınırların aşılmasında ve pazar payı yarışında yatırımcı ülkeye önemli bir üstünlük kazandırmaktadır.

Rekabet gücü kazanabilmek için rakiplerin de izlenmesi gerekir. Aynı sektördeki birçok firma DDY yolunu seçtiklerinde sektördeki diğer firmaların rekabet güçlerini koruyabilmeleri için aynı yolu izlemeleri gerekir. Ayrıca bu durum, ülkeler için de geçerlidir. Birçok ülke DDY'lara gittiğinde aynı koşullarda rekabet edebilmek için benzer yolun izlenmesi gerekir. Bunun sonucunda ise rekabetin boyutunun genişlediği görülür.

Bugün Bağımsız Devletler Topluluğu'na bağlı ülkelerde yatırım yapmak isteyen ve yapan ülkelerin yoğun çabaları göz önüne alındığında rekabet yarışı çok daha belirgin izlenebilmektedir.

DDY'ların yatırımcı ülke yönünden olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri de vardır. DDY'ların olumsuz etkisi daha çok ödemeler bilançosu üzerinde görülür. Sermaye çıkışı ülkenin ödemeler bilançosunun açık vermesine yol açar. Ancak uzun dönemde yatırımlardan elde edilen gelirlerin ülkeye getirilmesiyle bu olumsuzluk ortadan kalkar¹⁷. DDY'lar yabancı bir ülkede yapıldığından yatırımcı açısından bir belirsizlik taşır¹⁸. Yatırım yapılan ülkede ekonomik ve siyasal istikrarsızlık arttığında bu belirsizlik de artar. Bir istikrarsızlık içinde dış yatırımların millileştirilmesi yatırımcı ülkenin en endişe duyduğu konulardan birisidir.

DDY'larla yatırımcı ülke bir vergi kaybına uğrar. Yabancı ülkelerde ödenen vergiler yatırımcının ülkesinde vergi borcundan düşülür. Ancak yatırımcının ülkesinde ödenmesi gereken vergi, dışarıda ödediği miktardan daha yüksek ise aradaki fark vergi geliri olarak alınabilir.

Ayrıca yatırımcı ülkede yaygın bir işsizlik varken yatırımın yurt dışında yapılması ülkenin ekonomik sorunlarının çözümünü güçleştirebilir.

¹⁷ Charles P.KINDLEBERGER, *American Business Abroad (Six Lectures on Direct Investment)*, Yale University Press Ltd., London, 1969, s.169.

¹⁸ Franklin R. ROOT, "Entry Strategies for Foreign Markets: From Domestic to International Business," *Amacom*, New York, 1977, s.9.

DDY'larla ülke kendi bağımsız ekonomik politikasını uygulamada zorlanır. Birçok ülkenin fiyat ve pazar anlaşmaları, vergileri ve iş faaliyetleriyle ilgili düzenlemeleri göz önüne alınmak zorundadır. Bu durum ise yatırımcı ülke açısından politik sıkıntılar yaratır¹⁹.

SONUÇ

DDY'ların son yıllardaki gelişimine bakıldığında, dünyadaki ekonomik faaliyetler arasında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Geçmiş yıllarda yaşanan tereddütler yerini bu yatırımları çekmeye yönelik teşvik tedbirlerine bırakmıştır. Dünya ekonomisindeki hızlı gelişme süreci ve sürekli değişen dengeler bakış açısının değişmesinde etkili olmuştur. Ancak, DDY'ların güçlü, sermaye sahibi yatırımcı ülkelerin az gelişmiş ülkeleri sömürmede kullandıkları günümüzün son aracı olduğunu ileri süren görüşler de vardır. Haklılığı veya haksızlığı tartışılabilir olan bu görüşlerde, DDY'ların gelişmiş ülkeler arasında ve gelişmekte olan ülkelere doğru yapıldığı da göz önüne alındığında, sömürüden ziyade daha çok dünya piyasalarının küçülmesinin ve ulaşılabilir olmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Tüm diğer yatırımlarda olduğu gibi DDY'ların en önemli hedefi kar elde etmektir. Bu çerçevede yatırımcı ülke, yatırım yapacağı ülkeyi belirlerken değerlendireceği önemli hususlar da vardır. Yatırım yapılacak ülkenin ekonomik ve politik istikrarı, yabancı sermayeye bakışı, yatırım yapılacak ürünün veya hizmetin piyasa durumu, ülkenin alt yapısı gibi konular yatırım kararını etkileyen faktörlerdir.

DDY'ların yatırımcı ülke ekonomisine etkilerinin değerlendirilmesinde, bu yatırımlar ilk aşamada bir sermaye çıkışını gerektirdiğinden ödemeler dengesini olumsuz etkiler şeklinde olmaktadır. Ancak, DDY'ların mutlaka sermaye çıkışı gerektirmediği, gerektirse bile uzun dönemde kar, hizmet ve ihracat olarak geri döndüğü düşünüldüğünde uzun dönemde ödemeler dengesini olumlu etkilediği söylenebilir. Ayrıca, uluslararası rekabetin arttığı günümüzde, yatırım fırsatlarının değerlendirilmesi, giriş engellerinin

¹⁹ SODERSTEN, a.g.e.,s.462.

aşılması ve teknik bilgilerin elde edilmesinde yabancı piyasalarda yabancı firmalarla rekabet edebilmenin bir yolunun da DDY'lar olduğu açıktır. Böylece DDY'ların amacı kar olsa da sadece kar sağlamadığı, bilgi ve teknoloji aktarımı, pazar payı ve ihracat artışı sağlayarak diğer sektörlerin de gelişmesine yardımcı olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, tartışmalar ve aksaklıklarla birlikte ülkelerin yatırım çabaları da devam etmektedir. Bir taraftan özel sektör temsilcilerinin katılımı ile dış temaslar yoğunlaşırken; öte yandan DDY'ları arttırıcı ilave önlemler alınmaktadır. Başta ABD olmak üzere çeşitli devletlerde yapılan ikili anlaşmalar, Dünya Bankası yönetiminde Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA)'nın oluşturulması, çeşitli devletlerle vergi mükerrerliğini önlemek amacıyla yapılan anlaşmalar buna örnek olarak gösterilebilir.

KAYNAKÇA

AYDIN Nurhan, *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler (Joint Ventures)*, Anadolu Üniversitesi İİBF Yayını, Eskişehir, 1997.

BLOMSTROM M., FORS G. ve LIPSEY R. E. "Foreign Direct Investment and Employment: Home Country Experience in the United States and Sweden," *The Economic Journal*, Vol.107, 1997.

BOODEWYN Jean J., "Theories of Foreign Direct Investment and Divestment: A Classificatory Note," *Management International Review*, Vol.25, Iss.1, First Quarter 1985.

BORATAV Korkut, "Avrupa Topluluğu Yabancı Sermaye ve Sanayileşme Üzerine," *Dış Ticarete Durum*, S.8, Ocak/Şubat 1988.

BRAINARD S. L., ve RIKER D. A., "Are U.S. Multinationals Exporting U. S. Jobs?" *NBER Working Paper 5958*, MA:NBER Cambridge, March 1997.

.BUCKLEY Peter J and CASSON Mark, "The Optimal Timing of A Foreign Direct Investment," *Economic Journal*, Vol.91, June 1981.

CARBAUGH Robert J., *International Economics*, Wadsworth Publishing Co., California, 1992.

DUNNING John. H. "Foreign Direct Investment and Economic

Development,” *Multinational Business*, Iss.2, 1986.

DUNNING John. H. *Studies in International Investment*, George Allen and Unwin Ltd.,London, 1970.

JULIUS DeAnne, *Global Companies and Public Policy*, Pinter Publisher, London, 1990.

.KINDLEBERGER Charles P, *American Business Abroad (Six Lectures on Direct Investment)*, Yale University Press Ltd.,London,1969

KUMAR Krishna ve KIM Kee Young “The Korean Manufacturing Multinationals,” *Journal of International Business Studies*, Vol.15, Iss.1, Spring/Summer 1984.

O.E.C.D. *International Investment and Multinational Enterprises.*, OECD, Paris, 1987.

ROOT Franklin R., *International Trade and Investment: Theory, Policy, Enterprise*, South Western Publishing Co., England, 1973.

SEYİDOĞLU Halil, *Uluslararası İktisat:Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları, İstanbul,1998.

SODERSTEN Bo, *International Economics*, The Macmillan Press Ltd.,London, 1971.

“Come back multinationals,” *The Economist*, 26 November- 2 December1988.